

Národní přírodní rezervace Tabulová

Pavel Dedek

Nad obcí Klentnice se vypíná do výšky 458 m n. m. Tabulová (nebo také Stolová) hora. Slovo „hora“ možná zní v tomto případě trochu nadneseně. V jinak ploché krajině jižní Moravy však může

i takový kopeček vypadat impozantně. Tabulová je součástí pásu vápencových skal, který se táhne od Pavlova až do Rakouska a vyznívá doztracena před Vídní.

Úbočí Stolové hory se Svatým křížem. Foto Zdeněk Patzelt

Úvodem

NPR Tabulová (tehdy jako státní přírodní rezervace Tabulová, Růžový vrch a Kočičí kámen) byla zřízena vyhláškou Ministerstva školství, věd a umění v roce 1951, v letošním roce tak slaví 65. výročí. Hlavním důvodem, pro který Tabulová hora v současnosti požívá ochrany jako národní přírodní rezervace, jsou různé typy stepí, se kterými se zde setkáme. Ploché temeno kopce pokrývá rozsáhlá drnová step, vyvíjející se na hlubokých úrodných půdách. Prudké skalní srázy, obepínající Tabulovou, zase hostí typickou květenu pálavských skalních stepí a úpatí skýtá dostatek prostoru pro rozvoj kulturní stepi (tedy luk).

Při pohledu na Stolovou horu je jistě každému jasné, jak její název vznikl. Její plochý vrchol (respektive spíš absence vrcholu) připomíná slavnější jmenovkyně z jižní Afriky nebo jižní Ameriky. Na jednu z takových stolových hor umístil děj svého známého románu Ztracený svět i autor postavy Sherlocka Holmesa Arthur Conan Doyle. Po vrcholu jeho stolové hory běhali dinosauři. Takové dobrodružství pálavská „stolovka“ sice nenabízí, ale zcela prostá zajímavostí z říše rostlin a živočichů jistě není.

Téměř ztracený svět endemické žížaly

Přijměte alespoň pozvánku do t(aj)emného podzemního světa hlubinné žížaly *Allolobophora hrabiei*. Půjde jen o krátké nahlédnutí, v životě tohoto tvora zbývá ještě mnoho nepoznaného. Mezi našimi žížalami je to učený obr – dorůstá velikosti i přes půl metru. Pojmenována je po svém objeviteli, významném brněnském zoologovi Sergeji Hraběti (jeho jméno nese i dalších 11 druhů živočichů). Žížala *A. hrabiei* se vyskytuje jen na několika málo místech střední Evropy. Poslední rozsáhlý výzkum docenta Václava Pižla (Pižl 2015) ukázal, že míst, kde se vyskytuje, výrazně ubylo. Česká republika, resp. jižní Morava, je na tom se svými pěti lokalitami ještě relativně dobře. V Rakousku zbyla jediná, stejně tak i na Slovensku a v Maďarsku. V jiných zemích se nevyskytuje. Do roku 1979 bylo přitom známo 22 lokalit, z toho 8 na jihovýchodní Moravě. Výzkum také ukázal, že žížala preferuje místa s holou a utuženou (zdupanou) půdou. Zároveň vyžaduje hluboké půdy – na Pouzdřanské stepi je to spraš, na Stolové hoře drnová step s hlubokou černozemí. Její přítomnost prozradí

velké kupky válečkovitého trusu, které jsou několik centimetrů vysoké a až 20 cm široké. Populace na Stolové hoře (jediná na Pálavě) je ve srovnání s blízkou Pouzdřanskou stepí

docela slabá. K tomu, aby se hluboké půdy obývací žížala na Pálavě udržela, bude nutné pozměnit přístup k managementu vrcholové plošiny, která se dosud převážně kosila. Jako

Plochý vrchol Tabulové. Foto Jiří Kmet

NPR Tabulová na jaře. Foto Zdeněk Patzelt

Střevlík uherský. Foto Jiří Kmet

vhodná alternativa se jeví pastva většího dobytka, která zajistí rozrůznění lety kosení unifikovaných porostů na vrcholu Stolové hory a zároveň poskytne obnažené, zdupané plošky. V současnosti se o utužování půdy starají především turisté a částečně také paraglidisté, kterým Správa CHKO Pálava vymezila startovací plochu právě na vrcholové plošině. Holá nebo jen spoře zarostlá půda není důležitá pouze pro žížalu. Naopak, více či méně jsou na ni vázána bohatá společenstva bezobratlých živočichů – pavouci (např. zdejší sklípkánci pontičtí, *Atypus muralis*), mnozí motýli a rovnokřídlí (kobylinky, saranče) využívají tyto plochy ke slunění či kladení vajíček a své hostitele, samotářské včely, tu nacházejí jedovatí brouci majky. Tento typ managementu bude muset vždy probíhat na menších a pravidelně střídaných plochách, o to však může být intenzivnější. Vrcholová plošina Stolové hory totiž hostí také nejsilnější populaci kriticky ohroženého střevlíka uherského (*Carabus hungaricus*) u nás. Ten vyžaduje kromě těchto plošek i vyšší a hustší porosty, ve kterých se déle drží vlhkost.

Zajímavý je i životní cyklus této žížaly. Je poměrně dlouhověká, žije totiž vcelku pozvolným tempem. Valnou většinu roku stráví v neaktivním stavu (obdoba „zimního spánku“), který se jaksí nepočítá. Minimální úroveň metabolismu

Krykálka patří svou délkou až 10 cm k největším druhům hmyzu v Evropě. Foto Jiří Kmet

během spánku šetří všechny orgány, které by se jinak opotřebovávaly. Aktivní je jen několik týdnů na jaře, a jsou-li vhodné podmínky, pak přidá i nějaký ten týden na podzim. Tomu také odpovídá její průměrná rychlost – za rok údajně neurazí vzdálenost větší než 10 metrů.

Život bez sexu

Jedním z nejvýznamnějších živočišných druhů Pálavy je bezesporu kobylika sága. Pro zařazení mezi výjimečné pálavské fenomény ji předurčuje hned několik faktů. Prvním z nich je její rozšíření. V současnosti se u nás totiž vyskytuje plošně pouze na Pálavě včetně NPR Tabulové, i když nově byla objevena (resp. znovuobjevena, po mnoha letech „pohřešování“) také v NPP Pouzdřanská step – Kolby, na několika málo místech ve východní části NP Podyjí a v PP Kamenný vrch u Kurdějova. Tato místa tvoří severní hranici jejího rozsáhlého areálu. Dál tato kobylika nedošla. Skutečně nedošla, protože kobylika sága je bezkřídlá, a tedy neschopná letu. Tento fakt výrazně omezuje její schopnost šíření. Dalším, co na této kobylici upoutá, je její velikost. S kladélkem (šavlovitý výběžek na konci zadečku) dosahuje délky až 10 cm a je tak největším středoevropským druhem hmyzu. Kobylika sága má v rámci hmyzu také jedny z největších vajíček – na délku mají okolo 11 mm, na šířku pak necelé tři. Snad nejzajímavější je ale způsob rozmnožování této

Kobylika sága patří svou délkou až 10 cm k největším druhům hmyzu v Evropě. Foto Jiří Kmet

kobylinky. Sága byla dlouhou dobu považována za čistě parthenogenetický druh, tedy takový, u kterého k rozmnožování dochází tak, že samička klade neoplozená vejíčka, z nichž se líhnou další samičky. Existence samečků této kobylinky byla ve vědeckých kruzích otázkou diskutovanou, avšak nevyřešenou. Tedy alespoň do roku 2005, kdy se ve Švýcarsku podařilo nalézt dosud jediného samečka kobylinky ságy. Vědci nevěřili vlastním očím... a nebylo jim dopřáno z úžasu vyjít. Nálezci samečka, ačkoliv tušili, že jsou svědky nanejvýš pozoruhodné události, kobyliku po prohlédnutí a vyfotografování vypustili zpět do volné přírody, aniž by alespoň odebrali vzorek DNA, jehož analýza nám mohla dát odpověď na některé otázky. Nicméně, pro naši pálavskou kobyliku stále platí, že se bez samečků obejde.

Parthenogeneze není, podobně jako bezkřídllost, u hmyzu obecně takovou vzácností, zvláště jde-li o druhy méně pohyblivé. Je to však obvykle nouzové řešení, častější na hranicích areálu rozšíření jednotlivých druhů. Populační hustoty na okraji areálu jsou obvykle podstatně nižší než v jeho středu, kde podmínky pro život jedinců toho či onoho druhu bývají optimální. Pravděpodobnost, že v takovém prostředí potkáte druhého jedince svého druhu – a ještě toho správného pohlaví – je velmi malá a tak je jistější odbýt si „to“ o samotě. Někteří bez-

obratlí mohou mezi pohlavním a nepohlavním rozmnožováním „přepínat“ podle toho, co je zrovna výhodnější (případně pravidelně střídat pohlavní a nepohlavní generace jako u mšic). Druhy, které by úplně zanevřely na pohlavní rozmnožování, jsou však v přírodě výjimkou. Ale přestože je zvířat, která se vydala cestou úplné sexuální askenze, jako šafránu, na Pálavě se můžete setkat ještě s jedním takovým – je to pavouk šestiočka uherská (*Dysdera hungarica*), jediný původní parthenogenetický pavouk Evropy.

Kobylika sága je dravá, živí se jinými kobyilkami, sarančemi, ale dokáže přemoci i kudlanku. Loví pomocí dvou předních párů nohou, které jsou vyzbrojeny mohutnými ostny. Dospělá kobylika sága dovede při neopatrné manipulaci bolestivě kousnout.

Kobylinky ságy jsou po právu chráněny národní i evropskou legislativou. Jako tzv. evropsky významný druh je také předmětem monitoringu, který pro Agenturu ochrany přírody a krajiny zajišťují externí specialisté. Populace pálavských ság je předmětem intenzivního zkoumání (kromě početnosti odborníky zajímají např. také vývoj dospělé přes 6 larválních stadií či migrační schopnosti kobylek).

Africká šalvěj

A do třetice druh, který se vyskytuje v rámci ČR na velmi omezeném území, tentokrát dokonce výhradně na Pálavě a snad přirozeně pouze v NPR Tabulová. Jde o šalvěj etiopskou (*Salvia*

Hvozdík Lumnitzerův na Tabulové patří ke kriticky ohroženým druhům. Foto Zdeněk Patzelt

aethiopis), známou též jako šalvěj habešská nebo š. vlnatá. Český i latinský název odkazují na africký původ, nicméně areál rozšíření tohoto druhu je mnohem širší. Zahrnuje jihovýchodní Evropu, větší část Středomoří (včetně severní Afriky) a západní Asii. Na Tabulové dosahuje severní hranice svého areálu. S přirozeností jejího výskytu u nás je to ale trochu složitější. Šalvěj etiopská byla na Tabulové poprvé pozorována až v roce 1922, do té doby existují pouze informace o tom, že byla pěstována jako okrasná rostlina na zahrádkách (Danihelka, 2002). Nelze tak zcela vyloučit, že její výskyt na Stolové hoře je synantropního původu.

Ti, kdo znají naše běžné šalvěje, budou překvapeni její velikostí. Podobně jako u zdejší žížaly a kobylinky ságy patří mezi největší zástupce rodu *Salvia* u nás. V prvním roce vytváří dekorativní růžice mohutných plstnatých listů, ve druhém pak vyžene květonosnou lodyhu až do výšky 120cm.

Šalvěj etiopská u nás byla na pokraji vyhynutí, a to bez nadneseného dramatizování. Se záchranou tohoto druhu se začalo již během 80. let minulého století, kdy na Tabulové zbývalo pár posledních rostlin. Opakovaná

Použitá literatura:

- Pižl Václav, 2015: *Co víme o endemické žížale* Allobophora hrabei, Živa, str. 236–239
- Matuška Jiří, 1989: *Program „Salvia“*, Veronica 4/1989, str. 15
- Danihelka Jiří, 2002: *Odborný posudek ke stavu populace šalvěje habešské (Salvia aethiopis) v CHKO Pálava a k podpůrnému programu na její záchranu*, manuskript, depon. in Správa CHKO Pálava.

Šalvěj etiopská. Foto Jiří Kmet

výsadba desítek předpěstovaných semenáčků (Matuška, 1989) nakonec nebyla tak úspěšná, jak se očekávalo, a v roce 2002 opět zbývalo jen posledních několik kvetoucích rostlin. Kritická situace si vyžádala neobvyklé řešení. Správa CHKO Pálava se dohodla na spolupráci s Ústavem sociální péče v Klenčovicích a část semenek zbývajících šalvějí byla sesbírána a dopěstována v ústavu. Z vypěstovaných rostlin byla následně sbírána semena a dosévána na vhodné lokality. V současnosti se zdá, že šalvěj etiopskou se na Pálavě podařilo zachránit. Za výrazným ústupem šalvěje na Tabulové jsou patrné změny ve využívání krajiny. V tomto případě to byl především útlum pastvy, která způsobovala lokální narušení zapojeného drnu a držela na uzdě sukcesi.

Závěrem

Stručným představením několika zajímavých druhů jsme jistě nevyčerpali výčet zajímavostí NPR Tabulová. Roste tu přes 40 zvláště chráněných druhů rostlin a útočiště zde našlo na pět desítek chráněných druhů živočichů. Výlet na Stolovku nenadchne jen biology, ale i ty, kteří dávají přednost kochání se výhledy do krajiny. Na své si přijdou i milovníci historie (zřícenina Sirotního hradu, už jen z leteckých snímků patrné zbytky slovanského hradiště).